

**ADABIY O'QISH DARSLARIDA BOSHLANG'ICH MAKTAB
O'QUVCHILARINING AXLOQIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISH.**

Farmonov Nosir Navro'zovich

Buxoro innovatsiyalar insituti 2-kurs magistranti

farmonovnosir64@gmail.com

Annotasiya: Asrlar davomida insonlar axloqiy tarbiyani yuksak qadrlab kelgan. Zamonaviy jamiyatda sodir bo'layotgan chuqur ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar bizni O'zbekiston va uning yoshlari kelajagi haqida o'ylashga majbur qiladi. Hozirgi kunda axloqiy me'yorlar izdan chiqib, yosh avlodni ma'naviyatsizlik, e'tiqodsizlik, tajovuzkorlik xususiyatlarini shakllanishiga sabab bo'lmoqda. Shuning uchun boshlang'ich maktab o'quvchilarida axloqiy fazilatlarni rivojlantirishda adabiy o'qish darslaridan o'rinli foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Axloq, millat, jamiyat, axloqiy normalar, axloqiy tarbiya, axloqiy fazilatlar.

Asosiy qism: Falsafada mavjud lug'atda axloq tushunchasi- inson xatti-harakatlarining normalari, tamoyillari, qoidalari, shuningdek, inson xatti-harakatlarining o'z (harakat motivlari, natijalari, faoliyati), odamlar va ijtimoiy jamoa (sinf, millat, jamiyat) o'rtasidagi munosabatlarni me'yoriy tartibga solishni ifodalovchi his-tuyg'ular, mulohazalardir. [17, b. 191 – 192].

V.I. Dal axloq so'zini "axloqiy ta'limot, insonning irodasi va vijdoni uchun qoidalar" deb talqin qilgan [17, p. 191 – 192]. U shunday deb hisoblagan: "Axloq bu jismoniy, ruhiy, aqliy narsalarga qarama-qarshidir. "Insonning axloqiy hayoti uning moddiy hayotidan muhimroqdir," "Ma'naviy hayotga taalluqli bo'lib, aqliyga qarama-qarshi, lekin u bilan umumiy ma'naviy tamoyilni solishtirsak, haqiqat va yolg'on, yaxshilik va yomonlik axloqqa tegishlidir. Xushmuomala, odobli, yaxshi xulqli, vijdonga, haqiqat qonunlariga muvofiq, halol va pok qalbli va bilan inson qadr-qimmatini. Bu beg'ubor axloqli, pokiza inson. Har bir fidokorona harakat axloqiy harakat, yaxshi axloq, mardlikdir" [10, b. [558].

Yillar davomida axloq tushunchasi o'zgardi. Ojegov S.I. shunday takidlaydiki: "Axloq - bu inson boshqaradigan ichki, ma'naviy sifat, axloqiy me'yorlar, bu fazilatlar bilan belgilanadigan xatti-harakatlar qoidalardir" [25, p. [414].

Maktab yosh avlodni tarbiyalash tizimining asosiy bo'g'inidir. Bola ta'limining har bir bosqichida tarbiyaning o'ziga xos tomoni ustunlik qiladi. Kichik maktab o'quvchilarini tarbiyalashda, Yu.K.Babanskiyning fikricha, axloqiy tarbiyada: bolalar

oddiy axloqiy me'yorlarni o'zlashtiradilar va turli vaziyatlarda ularga amal qilishni o'rganadilar. Ta'lim jarayoni axloqiy tarbiya bilan chambarchas bog'liq. Ta'lim mazmuni hajmi oshib, ichki tuzilishida murakkablashgan zamonaviy maktab sharoitida ta'lim jarayonining axloqiy tarbiyadagi roli ortib bormoqda. Axloqiy tushunchalarning mazmunli tomoni talabalarning o'quv fanlarini o'rganish jarayonida egallagan ilmiy bilimlari bilan belgilanadi. Axloqiy bilimlarning o'rni maktab o'quvchilarining umumiy rivojlanishi uchun aniq fanlarni bilishdan kam emas.

N. I. Bondrev axloqiy tarbiyaning o'ziga xos xususiyati shundaki, uni maxsus ta'lim jarayoniga ajratib bo'lmaydi. Axloqiy xarakterning shakllanishi bolalarning barcha ko'p qirrali faoliyati (o'yinlar, o'qish) jarayonida, ular turli vaziyatlarda tengdoshlari, o'zidan kichik bolalar va kattalar bilan bo'ladigan turli xil munosabatlarda sodir bo'ladi. Biroq, axloqiy tarbiya - bu pedagogik harakatlar mazmuni, shakllari, usullari va usullarining ma'lum bir tizimini nazarda tutadigan maqsadli jarayondir .

Axloqiy tarbiya tizimini ko'rib chiqsak, N. E. Kovalev, B. F. Raiskiy, N.A. Sorokin bir nechta jihatlarni ajratib ko'rsatadi:

- Muayyan pedagogik muammolarni hal qilishda o'qituvchi va talabalar jamoasining muvofiqlashtirilgan tarbiyaviy ta'sirini amalga oshirish va sinf ichida - barcha o'quvchilar harakatlarining birligi.
- Axloqiy tarbiya orqali tarbiyaviy faoliyatni shakllantirish usullaridan foydalanish.
- Axloqiy tarbiya tizimi ayni paytda tarbiyalanayotgan bolalarning axloqiy fazilatlarining o'zaro bog'liqligi va o'zaro ta'sirini ham anglatadi.
- Axloqiy tarbiya tizimini bolalarning aqliy jihatdan ulg'ayishi va kamolotiga qarab, muayyan shaxsiy fazilatlarining rivojlanish ketma-ketligida ham ta'sir ko'rsatishi kerak.

Boshlang'ich sinf o'quvchisining shaxsini shakllantirishda, S.L.Rubinshteyn nuqtai nazaridan, xatti-harakatlarning asosini tashkil etuvchi axloqiy fazilatlarni rivojlantirish masalasi alohida o'rin tutadi. Bu yoshda bola nafaqat axloqiy kategoriyalarning mohiyatini o'rganadi, balki o'z bilimlarini boshqalarning harakatlari va harakatlarida, o'z harakatlarida baholashni ham o'rganadi.

Tadqiqot usullari:

- psixologik, pedagogik va ilmiy-uslubiy adabiyotlarni nazariy tahlil qilish;
- pedagogik tajribani o'rganish;
- pedagogik eksperiment;
- eksperimental natijalarni tahlil qilish va umumlashtirish;

Hozirgi vaqtda boshlang'ich ta'lim shunday tuzilganki, u o'quvchilarning bilish qobiliyatini rivojlantiradi; o'quv materialini faol o'zlashtirish ko'nikmalarini rivojlantiradi, olingan bilimlarni atrofidagi dunyoni tushunishga qaratilgan yaxlit tizimga birlashtirishga olib keladi. Fikrlashni rivojlantirish va o'quv materiali bilan ishlashning turli usullarini o'zlashtirish bolalarning axloqiy bilimlarini egallashiga bevosita ta'sir qiladi; Ta'lim jarayonini tashkil etish va uning usullari axloqiy tajribani to'plashga yordam beradi. Bu vazifalarning barchasi har tomonlama, doimiy ravishda, barcha darslarda va darsdan tashqari vaqtlarda hal qilinadi, faqat asosiy maqsadlarga qarab urg'u o'zgaradi.

Pedagogika sohasidagi olimlar turli yosh davrlarida axloqiy idrok etish uchun bir xil imkoniyatlar mavjud emasligini aniqladilar. Bolaning, o'smirning, yigitning turli xil idrok vositalariga munosabati har xil. Inson hayotining ma'lum bir davrida erishgan yutuqlarini bilish va hisobga olish uning kelajakdagi ta'limdagi o'sishini loyihalashga yordam beradi. Har tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirishda bolaning axloqiy tarbiyasi etakchi o'rinni egallaydi. [5, b. 132].

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining axloqiy rivojlanishi muammosi ustida ishlashda ularning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olish kerak:

1. O'ynashga moyillik. O'yin mashqlarida bola ixtiyoriy ravishda mashq qiladi va me'yoriy xatti-harakatlarni o'zlashtiradi. O'yinlarda, boshqa joylardan ko'ra, boladan qoidalarga rioya qilish talab etiladi. Ularning bolalari qonunbuzarliklarni keskinlik bilan payqashadi va murossasiz ravishda qoidabuzarni qoralaydilar. Agar bola ko'pchilikning fikriga bo'ysunmasa, u juda ko'p yoqimsiz so'zlarni tinglashi va hatto o'yinni tark etishi mumkin. Shunday qilib, bola boshqalarni hisobga olishni o'rganadi va adolat, halollik va rostgo'ylikdan saboq oladi. O'yin ishtirokchilardan qoidalarga muvofiq harakat qila olishlarini talab qiladi.

2. Uzoq vaqt davomida monoton faoliyat bilan shug'ullana olmaslik. Psixologlarning fikriga ko'ra, 6-7 yoshli bolalar 7-10 daqiqadan ko'proq vaqt davomida birorta narsaga e'tiborini qarata olmaydi. Keyin bolalar chalg'ishni boshlaydilar va e'tiborlarini boshqa narsalarga o'zgartiradilar, shuning uchun mashg'ulotlar davomida mashg'ulotlarni tez-tez o'zgartirish kerak.

3. Kam tajriba tufayli axloqiy tushunchalarning yetarlicha ravshanligi. Bolalarning yoshini hisobga olgan holda, axloqiy xulq-atvor normalarini uch darajaga bo'lish mumkin:

– 10-11 yoshga kelib o'smir atrofidagi odamlarning ahvolini inobatga olishi, uning borligi nafaqat ularni bezovta qilmaydi, balki yoqimli ham bo'lishi kerak.

- Agar birinchisi o'zlashtirilmagan bo'lsa, axloqiy tarbiyaning ikkinchi darajasi haqida gapirishning ma'nosi yo'q. Ammo aynan shu qarama-qarshilik o'smirlarda

kuzatiladi: ular atrofdagi odamlarni xursand qilishni xohlashadi, lekin ularga oddiy xatti-harakatlar o'rgatilmaydi.

- uchinchi bosqichda (14-15 yoshda) tamoyil o'zlashtiriladi: "Atrofingizdagi odamlarga yordam bering!"

Biror narsani qanday qilishni bilish va uni amalda qo'llash o'rtasida qarama-qarshilik bo'lishi mumkin (bu odob-axloq qoidalari, yaxshi xulq-atvor, muloqotga tegishli). Shunday qilib, muzeyga bo'lajak sayohatni muhokama qilayotganda, transportda o'zingizni qanday tutish kerakligini eslatib o'tamiz.

Axloqiy me'yorlar va xulq-atvor qoidalarini bilish har doim ham bolaning haqiqiy harakatlariga mos kelmaydi. Bu, ayniqsa, axloqiy me'yorlar va bolaning shaxsiy xohish-istaklari o'rtasida nomuvofiqlik mavjud bo'lgan holatlarda sodir bo'ladi.

Bugungi kunda boshlang'ich maktabda o'quv jarayoni ko'p jihatdan bilim va uslublarni, ta'lim ishlarining usullarini egallashga qaratilgan, ya'ni asosiy e'tibor mazmuni va qisman operatsion tarkibiy qismlariga qaratiladi. Bu jarayonda ham aqliy, ham axloqiy rivojlanish sodir bo'ladi deb taxmin qilinadi. Ma'lum darajada, bu to'g'ri, ammo mazmunli elementlarning maqsadli shakllanishi bilan ma'lum darajada operatsion va motivatsion jihatlarning "o'z-o'zidan" rivojlanishi muqarrar ravishda orqada qoladi, bu tabiiy ravishda o'zlashtirish jarayonini sekinlashtira boshlaydi. bilim, o'ziga xos ta'lim faoliyatidan to'liq foydalanishga imkon bermaydi, o'quvchilarning aqliy va axloqiy rivojlanishi uchun imkoniyatlar yaratadi. [16, b. 152].

Boshlang'ich sinf o'quvchisining o'quv jarayonida axloqiy rivojlanishi muammosi T.V.Morozova aniqlagan uchta omil bilan o'zaro bog'liqdir.

Birinchidan, maktabga kirgandan so'ng, bola atrofdagi voqelikni, shu jumladan jamiyatda mavjud bo'lgan axloqiy va axloqiy me'yornlarni "kundalik" o'zlashtirishdan uni ilmiy va maqsadli o'rganishga o'tadi. Bu o'qish darslarida, rus tili darslarida, tabiat tarixi darslarida va hokazolarda sodir bo'ladi. O'qituvchining dars davomidagi baholash faoliyati, uning suhbatlari, darsdan tashqari mashg'ulotlari va hokazolar ham maqsadli o'rganishning bir xil ahamiyatiga ega.

Ta'lim maktab o'quvchilarini, eng avvalo, o'z mazmuni orqali rivojlantiradi. Biroq, ta'lim mazmuni maktab o'quvchilari tomonidan turlicha qabul qilinadi va o'qitish uslubiga qarab ularning rivojlanishiga ta'sir qiladi. O'qitish usullari o'qitishning har bir bosqichida va har bir mavzu bo'yicha tobora murakkablashib borayotgan o'quv vazifalari tizimini qurishni, ularni hal qilish uchun zarur bo'lgan harakatlarni (aqliy, nutq, idrok va boshqalar) shakllantirishni, bu harakatlarni o'zgartirishni ta'minlashi kerak. murakkabroq harakatlar operatsiyalariga, umumlashtirishni shakllantirish va ularni yangi aniq vaziyatlarga qo'llash.

Ta'lim boshlang'ich sinf o'quvchilarining rivojlanishiga butun tashkilot orqali ta'sir qiladi. Bu ularning jamoaviy hayoti, o'qituvchilari va bir-biri bilan muloqot qilish shaklidir. Sinfda muayyan munosabatlar shakllanadi, unda jamoatchilik fikri shakllanadi, bu u yoki bu tarzda kichik yoshdagi o'quvchining rivojlanishiga ta'sir qiladi. Sinf jamoasi orqali ular darsdan tashqari va maktabdan tashqari turli tadbirlarga jalb qilinadi.

Maktab o'quvchilariga yangi kognitiv va amaliy vazifalarni qo'yish va ularni ushbu vazifalarni hal qilish vositalari bilan jihozlash orqali o'rganish rivojlanishdan oldinga chiqadi. Shu bilan birga, u nafaqat rivojlanishdagi mavjud yutuqlarga, balki potentsial imkoniyatlarga ham asoslanadi.

O'rganish qanchalik muvaffaqiyatli rivojlanishga olib kelsa, u o'quvchilarni idrok etilayotgan ob'ektlar haqidagi taassurotlarini tahlil qilishga, ularning individual xususiyatlari va ular bilan bo'lgan xatti-harakatlaridan xabardor bo'lishga, ob'ektlarning muhim xususiyatlarini aniqlashga, ularni baholash axloqini o'zlashtirishga shunchalik maqsadga muvofiq bo'ladi. individual parametrlar, ob'ektlarni tasniflash usullarini ishlab chiqish, umumlashtirish va ularni tavsiflash, har xil turdagi muammolarni hal qilishda o'z harakatlarida umumiylikni bilish va hk.

Bolaning maktabga kirishi nafaqat kognitiv jarayonlarning rivojlanishning yangi darajasiga o'tishning boshlanishini, balki insonning shaxsiy o'sishi uchun yangi shart-sharoitlarning paydo bo'lishini ham anglatadi. Bolaning shaxsiy rivojlanishiga ta'lim, o'yin, mehnat faoliyati, shuningdek, muloqot ta'sir qiladi, chunki Aynan ularda o'quvchilarning o'smirlik davrida namoyon bo'ladigan ishbilarmonlik fazilatlarini shakllanadi.

Ta'lim faoliyati barcha yosh bosqichlarida, ayniqsa boshlang'ich maktab yoshida muhim ahamiyatga ega, chunki ta'lim faoliyati ushbu maktab yoshida shakllana boshlaydi va barcha ta'limning muvaffaqiyati nafaqat boshlang'ich bosqichda, balki maktabda ham shakllanish darajasiga bog'liq. yuqori sinflar, asosiy neoplazmalar shakllanadigan o'quv faoliyati etakchi bo'lganligi sababli, bolaning aqliy rivojlanishi jadal davom etadi.

M.N.Apletaevning ta'kidlashicha, boshlang'ich maktab yoshida ta'lim faoliyati alohida rol o'ynaydi, dunyoni "vaziyatli" bilishdan uni ilmiy o'rganishga o'tish sodir bo'ladi va bilimlarni nafaqat kengaytirish, balki tizimlashtirish va chuqurlashtirish jarayoni boshlanadi. . Bu yoshdagi o'quv faoliyati o'quvchilarning turli xil aqliy va axloqiy muammolarni hal qilish texnikasi va usullarini o'zlashtirishi uchun sharoit yaratadi va shu asosda bolalarning atrofda dunyoga munosabatlari tizimini shakllantiradi.

Maktabda o'qish davomida kichik maktab o'quvchisi asta-sekin nafaqat ob'ektga, balki pedagogik ta'sir sub'ektiga ham aylanadi, chunki o'qituvchilar darhol va hamma hollarda ham o'z maqsadiga erisha olmaydilar. Agar pedagogik ta'sirlar unda tegishli o'zgarishlarni keltirib chiqarsa, bola haqiqiy o'rganish ob'ektiga aylanadi. Bu bolalar o'z ko'nikmalarini, qobiliyatlarini oshirish, texnikani, faoliyat usullarini o'zlashtirish va o'quvchilarning munosabatlarini qayta qurishda olgan bilimlariga tegishli. Boshlang'ich maktab yoshida bolaning rivojlanishi jarayonida tabiiy va zarur "qadam" muhim ahamiyatga ega.

Ta'lim faoliyati bilan shug'ullanib, kichik yoshdagi o'quvchilar o'quv topshiriqlarini bajarishda ham, ularning xatti-harakatlarini aniqlashda ham maqsadli harakat qilishni o'rganadilar. Ularning harakatlari ongli bo'ladi. Talabalar turli aqliy va axloqiy muammolarni hal qilishda ko'proq va tez-tez egallagan tajribalaridan foydalanadilar.

Faoliyat sub'ektining muhim xususiyati uning o'z imkoniyatlarini bilishi va ularni ob'ektiv voqelik shartlari bilan o'zaro bog'lash qobiliyati (imkoniyati) va intilishlari. (11, 19-20-betlar)

E.P.Kozlovning fikricha, bu fazilatlarning rivojlanishiga shaxsning ehtiyojiga asoslanadigan, uni tan olish mumkin bo'lgan va tegishli munosabat mavjud bo'lgan motivga aylanadigan ta'lim faoliyatining motivatsion komponenti yordam beradi. Motiv harakatning imkoniyati va zarurligini belgilaydi.

Shunday qilib, talabalar o'quv jarayonining faol ishtirokchilariga aylanadilar, ya'ni. ta'lim faoliyati sub'ekti faqat ma'lum bir mazmuni o'zlashtirganda, ya'ni. nima qilishni va nima uchun qilishni biladi. Biror narsani qanday qilishni tanlash uning bilimi, operatsion tuzilmalarni o'zlashtirish darajasi va ushbu faoliyatning motivlari bilan belgilanadi.

Avvalo, bu boshlang'ich maktabda rivojlanib, beshinchi sinfga kelib shaxsiy xususiyatga aylanadigan harakat motivatsiyasi. Kichik maktab o'quvchilari kattalar va o'qituvchilarga cheksiz ishonadilar, ularga bo'ysunadilar va ularga taqlid qiladilar. Kattalar hokimiyati

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Apletaev M.N. O'quv jarayonida shaxsni tarbiyalash tizimi: Monografiya/Omsk.state. ped. Universitet: OmskGPU nashriyoti, 1998 yil.
2. Aristotel. 4 jildli asarlar – M: 1984.
3. Arxangelskiy N.V. Axloqiy tarbiya - M: Ta'lim, 1979.
4. Babanskiy Yu.K. Pedagogika: Ma'ruzalar kursi – M: Ta'lim 1988 yil.

5. Bozhevich L.I. Bolalarning axloqiy rivojlanishi va tarbiyasi to'g'risida // Psixologiya savollari - M: Ta'lim, 1975.
6. Boldirev N.I. Maktab o'quvchilarining axloqiy tarbiyasi - M: Prosveshchenie, 1979 yil.
7. Bolotina L.R. Pedagogika: Pedagogika institutlari uchun darslik - M: Ta'lim, 1978.
8. Vasilyeva Z.N. O'quv faoliyatida o'quvchilarni axloqiy tarbiyalash. - M: Ma'rifat, 1978 yil
9. Derekleeva "Sinf rahbarining qo'llanmasi" (1-4 sinflar) M: Prosveshchenie, 2003 y.
10. Dal V.I. Tirik buyuk rus tilining izohli lug'ati - M:1979, v.11
11. Talaba shaxsini axloqiy faoliyatda tarbiyalash: Tavsiya qilish usuli/Om. davlat. ped. Gorkiy instituti - Omsk: OGIPI, 1977 yil
12. Drobnitskiy O.G. Axloq muammolari: 1977 yil
13. Kaprova I.A. Ta'lim jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining axloqiy rivojlanishi - M: Ta'lim, 1979
14. Kontarboev I.A. Ta'lim jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining axloqiy rivojlanishi: Ta'lim, 1996
15. Kovalev N.E., Raiskiy B.F., Sorokin N.A. Pedagogikaga kirish: Ta'lim 1987 - 386 b.

